

УДК 808.26-085.3-03:808.2-085.3-03+882.09+929

Асаблівасці ранніх перакладаў беларускімі пісьменнікамі лірыкі А.С.Пушкіна

А.М. ВОІНАВА

Заўсёды актуальнымі і цікавымі з'яўляюцца праблемы мастацкага перакладу – прыёмы і спосабы перадачы іншамоўнага тэксту сродкамі роднай мовы. Мастацкі пераклад на многіх этапах з'яўляўся своеасаблівым стымулятарам узаемадзеяння і ўзаемаўзбагачэння літаратур. У першую чаргу гэта адносіцца да блізкароднасных славянскіх літаратур – беларускай і рускай.

Старонкі ўзаемасувязей дзвюх літаратур праз мастацкі пераклад і ўзаемапераклад у многім пачаліся з асэнсавання творчасці А.Пушкіна. Яго творчасць прываблівала беларускіх літаратараў і чытачоў сваёй магутнай мастацкай праўдай, народнасцю, уменнем стварыць нацыянальны характары, эстэтычна і псіхалагічна выпісаныя на ўзроўні самых дасканалых шэдэўраў сусветнай класікі.

Кожны з беларускіх паэтаў-перакладчыкаў, які імкнуўся да вялікага рускага паэта, бачыў у яго творчасці і нешта сваё, асабістае. Не заўсёды можна гаварыць аб прамым уплыве яго на таго ці іншага беларускага пісьменніка. І тым не менш, прысутнасць вопыту рускага класіка можна адчуць у многіх творах беларускіх пісьменнікаў, рамантычных паэмах Я.Купалы, эпічных творах Я.Коласа «Новая зямля», «Сымон-музыка», «Рыбакова хата», лірыцы М.Багдановіча (вершах «Летапісец», «перапісчык», «Кніга») і інш.

Але пры пільнай увазе да творчасці А.Пушкіна ў XIX і аж да 30-х гг. XX ст. былі адзінкавыя пераклады яго тэкстаў. Думаецца, па той прычыне, што рускі класік цяжкі для перакладу, тым болей для пачынаючых перакладчыкаў. Беларускія пісьменнікі добра адчувалі, што перакласці заснавальніка новай рускай літаратуры – значыць не толькі захаванне сэнсу арыгінала, але і асаблівасці яго мастацкай спецыфікі, арганічна спалучыць з вернасцю перадачы пушкінскага тэксту з узнаннем яго мастацкай формы ў беларускім варыянце. На пачатковым этапе станаўлення школы нацыянальнага перакладу такая задача была складанай.

Першым па часе перакладамі твораў А.Пушкіна на беларускую мову займаўся Адам Гурыновіч, які ўзнавіў верш «Эхо». З дзейнасцю яго ў гэтай галіне звязана новая тэндэнцыя ў развіцці мастацкага нацыянальнага перакладу, што выразна заявіла аб сабе ў 90-х гадах XIX ст. – творчая перадача тэксту арыгінала. Маецца на ўвазе дакладнасць яго адпаведнасці рускаму тэксту, натуральнасць яго існавання як мастацкага твора. Прамае капіраванне, як вядома, «высушвае» пераклад, збядняе яго, а няўвага да вызначальных рыс арыгінала вядзе да другой крайнасці – адвольнай яго інтэрпрэтацыі.

З'яўляючыся даволі актыўным перакладчыкам з рускай мовы (байка І.Крылова «Страказа і Мурашка», вершы А.Някрасава «Мароз», А.Талстога «Восень»), А.Гурыновіч заўсёды імкнуўся да адэкватнага ўзнаўлення зместу і формы пераствараемага твора, узнаннем арыгінала сродкамі роднай мовы. Для часу невысокага развіцця беларускай літаратурнай мовы яго пераклады можна лічыць удалымі. Яны рэалістычна адлюстроўваюць змест арыгінала, ідэйную задумку аўтара. Перакладчык у меру сваіх здольнасцей імкнуўся зберагчы не толькі вобразы арыгіналаў, але і іх фармальныя асаблівасці. Менавіта з-за ўзнання як мага паўней узнавіць форму А.Гурыновіч часта ўжывае русізмы. Вось прыклад з перакладзенага ім верша Пушкіна «Рэха» (у адным з варыянтаў перакладу ён меў назву «Лістка»): *На ўсё атвет вясёлы свой Паветрыя даець. Ты стук паслышыш перуноў І голас*

буры і валны, І крык вясковых пастухоў, І зараз шлеш ответ... Табе ж нет водгуку... Так ты, Як лялька, мой паэт! [1, с. 256].

Але ў гэтым празмерным выкарыстанні русізмаў (*ответ, паслышыш, нет, шлеш*) нельга зараз вінаваціць паэта. Тады яшчэ не было ні сапраўнай літаратурнай беларускай мовы, ні выпрацаваных прынцыпаў мастацкага перакладу. Да таго ж А.Гурыновіч знаходзіўся ў асяроддзі, дзе ўжывалася толькі руская мова (маецца на ўвазе Віленскае рэальнае вучылішча і Пецябургскі тэхналагічны інстытут).

Нягледзячы на некаторыя хібы перакладаў А.Гурыновіча, іх трэба лічыць значным дасягненнем нашай перакладной літаратуры. На жаль, яго пераклады, як і арыгінальныя творы, не былі надрукаваны пры жыцці аўтара.

Не ведаў пра гэты пераклад і М.Танк, які да 100-годдзя смерці генія рускай літаратуры даў свой варыянт узнаўлення згаданага верша, безумоўна, бліжэйшы да арыгінала, рэалістычна падае яго змест і моўныя асаблівасці. У тэксце адсутнічаюць русізмы, захаваны рытм і вобразна-выяўленчыя сродкі пушкінскага верша:

Ці звер раве ў глушы лясной
Ці песня чутна за гарой,
Ці гром грывіць па-над зямлёй
 Ў цішы заўжды
На кожны голас водгук свой
 Народзіш ты.
У буру ловіш гул ракі,
Як гром калыша саснякі,
Як граюць пастухоў ражкі –
 І шлеш у свет
Адказ; табе ж -- ніхто... Такі
 І ты паэт. [2, с. 25].

XIX стагоддзе, у якім жыў і ажыццявіў пераклад верша «Эхо» А.Гурыновіч, праз паўстагоддзе пераказаў пушкінскі твор М.Танк, а яшчэ крыху больш паўвека сваю інтэрпрэтацыю прапанавала В.Аколава:

Ревет ли зверь в лесу глухом,
Трубит ли рог, гремит ли гром,
Поет ли дева за холмом –
На всякий звук
Свой отклик в воздухе пустом
Родишь ты вдруг.
Ты внемлешь грохоту громов,
И гласу бури и валов,
И крику сельских пастухов –
И шлешь ответ;
Тебе ж нет отзыва... Таков
И ты, поэт! [3, с. 274]

Ці звер заб'ецца ў глухамань,
Ці дым-агнём аклікнуць рань,
Ці песня дзевы ўспоіць рань –
Знай, кожны гук:
Цалібны. Сэрца ім не рань,
Збягай ад мук.
Ты разгадаеш небы грань:
Як гром дрыжыць, імчыцца лань,
Як пастушок п'яе для пань –
Світанню ўслед;
Табе ж адказ – нямы... Як здань!
Прызнай, паэт! [4, с. 184]

Пры захаванні рытму і рыфмы арыгінала адразу заўважаюцца моўныя хібы: разбурэнне вобразаў, русізмы (*знай, аклікнуць*), неадэкватная перадача славянізмаў (*гласу бури – як гром грывіць; внемлешь грохоту – разгадаеш небы грань*).

Больш грунтоўна за пераклады ўзяўся М.Багдановіч. Вялікая эрудыцыя ва ўсіх асноўных галінах славянскай філалогіі садзейнічала павышэнню яго цікавасці да рускай літаратуры. Ён свядома і мэтанакіравана арыентаваўся на яе здабыткі, хаця пераклаў рускіх пісьменнікаў даволі мала, добра адчуваючы, што перакладаць Пушкіна – справа наколькі ганаровая, настолькі і адказная. Перакладаючы тэкст верша, М.Багдановіч клапаціўся не

толькі аб дакладнасці і адпаведнасці арыгіналу, імкнуўся перадаць экспрэсіўнасць лірызму пушкінскага твора.

Кожны твор рускага класіка і кожнае слова ў яго маюць вялікае значэнне, нясуць выключна багатую змястоўнасць, рытміка-сінтаксічную і эмацыянальную афарбоўку. Вось хрэстаматыйныя радкі арыгінала верша «Узнік»:

Сижу за решеткой в темнице сырой.
Вскормленный в неволе орел молодой,
Мой грустный товарищ, махая крылом,
Кровавую пищу клюет под окном,

Клюет, и бросает, и смотрит в окно,
Как будто со мною задумал одно.
Зовет меня взглядом и криком своим
И вымолвить хочет: «Давай улетим!» [3, с.203].

А вось гэтыя радкі ў перастварэнні М.Багдановіча:

Сяджу я ў турме за рашоткай гады.
Узросшы на волі арол малады,
Друг сумны мой, машучы моцным крылом,
Крываваю страву клые пад акном.

Клюе і кідае, глядзіць ён ў акно
І нібы задумаў са мною адно.
Завець мяне крыкам, паглядам сваім
І хоча прамовіць: «Давай уляцім!» [5, с.381].

Але адна справа імкнучца да найлепшага перастварэння тэксту, другая – атрымаць яго. Безумоўна, можна пагадзіцца з А.Лойкам, які ўказаў на шэраг недахопаў перакладчыка. Тут не заўсёды характэрныя Багдановічу памкненні да літаралізму, якія, бадай, тлумачацца адносінамі пачынаючага паэта да класіка вялікай літаратуры, павагай да яго і некаторай боязю прапусціць слова, яго адценні. Не ўпрыгожваюць пераклад і русізмы: «завець», «уляцім», «ціцы», «марскія края» і г.д. Аднак гэта можна лёгка растлумачыць і неўнармаванасцю тагачаснай беларускай мовы, і жыццёвымі абставінамі беларускага паэта, які жыў у рускамоўным асяроддзі.

М.Багдановіч даволі глыбока ведаў творчасць Пушкіна. Ягонья выказванні, асабліва артыкул «Две заметки о стихотворениях Пушкина», былі высока ацэнены знаўцамі творчасці вялікага рускага паэта. Варта зазначыць, што артыкул у Поўным зборы твораў друкуецца паўтарыгэтнай кнізе «Пушкин и его современники. Материалы к исследованию», якая выйшла ў Петраградзе ў 1917 годзе. Аб важкасці і значнасці даследавання нашага пісьменніка сведчыць тое, што яго артыкул апублікаваны побач з працамі прызнаных пушкіністаў: Б.Л.Мадзалеўскага, Ю.Г.Оксмана, Б.В.Тамашэўскага і інш. Спасылка на М.Багдановіча і вядомы філолаг акадэмік В.Вінаградаў у грунтоўным даследаванні «Стиль Пушкина» (1941).

У прыватнасці, М.Багдановіч дае тонкія назіранні над некаторымі вобразамі і творами А.Пушкіна, у тым ліку над «Узніком», дзе ён прыводзіць цікавыя звесткі праз паралелі да IV часткі «Смоленского этнографического сборника» Дабравольскага, захаваўшы арфаграфію запісу:

Сядеў я ў астроги,
Сядеў я ў тямніцы.
Прилетаў ка мне ворын,
Іон сеў на вакошкі,

Сижу я ў тямніцы,
В тямніцы сырой;
Арёл маладой.
Крававаю пищу

На новым стякле,
 Пищи яму нету –
 Нечига клювать.
 Русский наш тавариш
 Рукою махаў:
 – Здесь красотык нету,
 Некыва любить;
 Соўника ня ўсходить,
 Жарка ни пякётъ;
 Тучи ни заходють,
 Гразою ня бьётъ.
 (с.Боровское, Ельн.у.)

Клюю пад акном.
 Клюить вон, брасаить,
 Сам смотреть в акно.
 Раскармиў мне волю
 Арёл маладой.
 Пайдём мы, братиц,
 За круты гара.
 Пирьпал тавариш
 За круты гара,
 Где месиц ня свитить,
 Сонца никада.
 Там красотык нету,
 Некыга любить;
 Мы с табою, братиц,
 Будим вместе жить.
 (с.Каблуково, Краснен.у.)

«Трудно сказать, – пісаў М.Багдановіч, – что имеем мы тут перед собой: переделки ли пушкинского стихотворения или, наоборот, чисто народную песню, которою, в таком случае, воспользовался, как материалом, Пушкин. За первое предположение, казалось бы, ручается довольно необычная для народной песни правильность ритма и несколько подозрительное слово «пища», да еще с эпитетом «кровавая». Однако отсутствие рифм именно в той части песни, которая совпадает с пушкинским текстом, говорит как будто об обратном. К тому же правильность ритма – отнюдь не редкость для тюремных песен; во всяком случае в них она встречается чаще, чем в каких-либо иных (если только не считать частушек, плясушек и, пожалуй, солдатских песен)» [5, с.416-417].

«І бяда не ў тым, што ў перакладзе М.Багдановіча з дзесятак русізмаў, – піша А.Лойка, – паэтам была страчана арганічнасць, эмацыянальна-стыльвая цэльнасць арыгінала, і на месцы разбуранага не ўзнікла новага адзінства. У Пушкіна, напрыклад, арол «кровавую пищу клюет под окном», у Багдановіча – «крывавую страву клюе пад акном». Здавалася б – адэкват! Ды не... У беларускай мове *страва*, *ежа*, *яда* не маюць таго эмацыянальна-стылістычнага арэолу, які мае рускае *пища*. Страва проста не стала ў радок, разбурала яго арганічнасць, «тесноту стихотворного ряда».

Дарэчы, у «Выбраных творах» А.Пушкіна, выдадзеных да 150-годдзя з дня нараджэння вялікага паэта, верш пад назвай «Вязень» змешчаны ў перакладзе Пятра Глебкі:

Сяджу я за кратамі вязнем гады,
 Узрослы ў няволі арол малады –
 Мой сумны таварыш – махае крылом,
 Крывавую ежу дзяўбе пад акном.

Дзяўбе і кідае, глядзіць у акно,
 Нібы ён са мною задумаў адно;
 Заве мяне зіркам і крыкам сваім
 І вымавіць хоча: «Давай паляцім!» [6, с.13]

Пераклад М.Багдановіча ніколікі не ўступае П.Глебкаваму, хаця раздзяляюць іх амаль чатыры дзесяцігодзі. І не проста дзесяцігодзі, а эпоха, у якую адбыліся рэвалюцыя, дзве сусветныя вайны і ў пэўным сэнсе рэвалюцыя ў мове, літаратуры, культуры ўвогуле. Вылучаецца ён адпаведнасцю метрыцы арыгінала, паслядоўнай і прадуманай агульнай структуры, выразнасці і рытмічнасці малюнка.

Па слушнай заўвазе Н.Гілевіча, М.Багдановіч меў «выключнае пачуццё меры і прапорцыі і ў гэтых адносінах з усіх беларускіх паэтаў мінулага і сучаснага ён самы блізкі да Пушкіна» [7].

У А.Пушкіна творчая дамінанта надзвычай шырокая. Яму ўласцівы іронія і гнеўны пафас, лірычнасць і грамадзянскасць, песеннасць і разнастайная палітра моўна-выяўленчых сродкаў. Хаця не ўсе першыя спробы перакласці вялікага паэта можна прызнаць удалымі, але яны адыгралі значную ролю ў выпрацоўцы тэарэтычных прынцыпаў мастацкага перакладу Беларусі.

Abstract

The author studies the problem of translation of lyrics of A.S.Pushkin by different authors, carries out the comparative analysis of the translation of the author's text into Byelorussian.

Літаратура

1. Беларускія пісьменнікі другой паловы XIX стагоддзя. – Мінск: Выд. АН БССР, 1956.
2. Пушкін А.С. Выбраныя творы. – Мінск: Дзяржвыд БССР, – 1949.
3. Пушкин А.С. Собрание сочинений: В 10 т. – М.: Худож. лит. – Т. II. Стихотворения 1825-1836, 1974.
4. Пушкін А.С. Прарок: Вершы і казкі. Пер. з руск. мовы В.В.Аколавай. – Мінск: Ковчег, 1999.
5. Багдановіч Максім. Поўны збор твораў: У 3-х т. Т.1. Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. Мн., 1992.
6. Пушкін А.С. Выбраныя творы. 1949.
7. Цыт. па арт.: Уладзіміраў С. Два жыцці Максіма Багдановіча //Літ. і мастацтва. – 1984. – 20 красавіка.

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны

Паступіў у друк 20.05.03